

Jarosław BEDNORZ*

Węgiel gwarancją bezpieczeństwa politycznego Polski

STRESZCZENIE. Bezpieczeństwo polityczne Polski jest obok energetycznego, militarnego, gospodarczego jednym z najważniejszych fundamentów funkcjonowania Polski. Po latach zależności od ZSRR, Polska stała się suwerennym państwem. Podstawą tej suwerenności jest posiadanie własnych surowców energetycznych. Przez okres socjalizmu w Polsce węgiel był podstawą gospodarki kraju, a górnicy byli uprzywilejowaną warstwą społeczną. Lata transformacji ustrojowej skutkowały obniżeniem wydobycia i zatrudnienia w górnictwie. Na terenie Polski znajdują się złoża węgla, które dzięki odpowiedniemu finansowemu wsparciu państwa mogą być wykorzystane nie tylko do produkcji ciepła i energii elektrycznej, ale w procesach chemicznej przeróbki do wytwarzania gazu i paliw płynnych. Opłacalność tych inwestycji bezpośrednio uzależniona jest od cen ropy i gazu ziemnego na świecie. Światowe konflikty polityczne powodują wzrost cen gazu i ropy. Posiadanie przez państwo możliwości produkcji substytutów tych surowców uodparnia je na zewnętrzne naciski. Górnicy, kopalnie i współpracujące z górnictwem firmy odprowadzają podatki do budżetu państwa tworząc jego silną pozycję w Europie i świecie.

SŁOWA KLUCZOWE: bezpieczeństwo polityczne, węgiel, zatrudnienie, przetwarzanie węgla, górnictwo

---

* Mgr — doktorant na Wydziale Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach;
e-mail: jbednorz@tlen.pl

Wstęp.

Bezpieczeństwo polityczne gwarancją niezależności kraju

Bezpieczeństwo polityczne jest obok bezpieczeństwa militarnego, gospodarczego czy ekonomicznego najważniejszym aspektem funkcjonowania państwa. Międzynarodowe powiązania gospodarcze powodują uprzywilejowanie państw silnych gospodarczo. Państwa takie są niepodatne na naciski państw ościennych. Polska po II wojnie światowej znalazła się w obozie państw socjalistycznych. Wzajemne powiązania wewnątrz tego systemu powodowały uzależnienie poszczególnych państw. Główną rolę w systemie pełnił ZSRR będący państwem nadającym rytm i kierunek rozwoju całego bloku socjalistycznego. Państwa satelickie takie jak Polska, Czechosłowacja, NRD, Rumunia i wiele innych, uzależnione gospodarczo od „Wielkiego Brata”, znajdowały się pod stałą presją polityczną, wszystkie decyzje polityczne, ekonomiczne i militarne zapadały w Moskwie. Teoretycznie suwerenne rządy poszczególnych państw były w rzeczywistości bezwolnymi wykonawcami woli rządu radzieckiego.

Od roku 1989 Polska dołączyła do demokratycznych państw europejskich. Wstępując w struktury Unii Europejskiej Polska znalazła się w nowej sytuacji. Kraje europejskie „starej 15” posiadały większy poziom rozwoju gospodarczego niż Polska. Aby nie stać się tylko rynkiem zbytu dla innych państw unijnych konieczna jest silna pozycja Polski na arenie międzynarodowej. Silna gospodarka uniezależniona energetycznie od innych państw stanowić powinna centrum zainteresowań polskiego rządu. Tylko taka gospodarka będzie potrafiła oprzeć się politycznym naciskom innych państw. Fundamentem takiej gospodarki jest maksymalne uniezależnienie się od dostaw surowców energetycznych, oparcie się na krajowych zasobach surowcowych, silny stabilny rynek pracy jak również nowoczesne technologie. Po latach działalności górnictwo polskie starło się z twardymi regułami rządzącymi wolnym rynkiem. Po okresie prosperity oraz sztucznie budowanego mitu wokół górnictwa węgla kamiennego, zderzenie z rzeczywistością stało się dla wielu górników szokiem. Jako jedna z nielicznych branż w okresie PRL, która zachowała względną niezależność w sferze kultury – obchody Dnia Górnika, tradycji – mundury wzorowane na wzór wojskowy, z białą bronią, czy specyficznego – z naleciałościami niemieckimi – językiem zmuszona została do poddania się restrukturyzacji. Dla wielu górników węgla kamiennego, przekonywanych przez lata o ich niezbędnej dla kraju roli, nastąpiły trudne chwile. Górnictwo stało się „kulą u nogi” nowoczesnego państwa. To górnictwo, które przez lata było jedynym dostarczycielem dewiz zostało postrzeżone jako relikwyt poprzedniej epoki. Budowane kopalnie, coraz bardziej podwyższane zadania wydobywcze, niska kultura techniczna, werbowani do pracy ludzie bez wykształcenia z różnych stron Polski z tzw. terenów zielonych, szerokie uprawnienia socjalne i ekonomiczne stworzyły nadbudowę, z której likwidacją musiano się zmierzyć.

1. Sytuacja polskiego górnictwa węgla kamiennego po 1945 r.

1.1. Górnictwo węgla kamiennego w „okresie socjalizmu”

Zakłady górnicze, które dostały się w ręce polskie w 1945 roku, były zdewastowane, bez należytego frontu wydobywczego, niejednokrotnie zatopione i zaognione. Na mocy wprowadzonego prawa kopalnie zostały znacjonalizowane i ich jedynym właścicielem zostało Państwo Polskie. Kopalnie należące do Rzeszy Niemieckiej, niemieckich osób prawnych, obywateli niemieckich – z wyjątkiem tych pochodzenia polskiego i innego prześladowanego przez hitlerowców, osób zbiegłych na teren Niemiec – zostały skonfiskowane bez prawa do odszkodowania. Za odszkodowaniem przejęto skonfiskowane przez okupanta kopalnie będące własnością przedsiębiorców polskich, jeżeli uprzednio nie były własnością Skarbu Państwa [11]. Węgiel kamienny stał się podstawowym dobrem narodowym, będącym niezbędnym surowcem energetycznym w wysoce energochłonnej gospodarce. Stosowany był jako opał, surowiec na potrzeby energetyki oraz w przemyśle chemicznym i hutniczym po przetworzeniu na koks. Jako surowiec stał się jedynym towarem eksportowym dostarczającym niezbędnych dewiz potrzebnych na państwowe zakupy zagraniczne [1].

W gospodarce socjalistycznej w okresie realizacji planu 6-letniego w latach 1950–1955, jak i 5-letniego w latach 1961–1965 szczególnie nacisk kładziono na dostawy surowców energetycznych dla rozwijającej się gospodarki [6]. W okresie tym odbudowano lub rozbudowano 14 istniejących kopalń. Zbudowano kopalnie o dziennym wydobywaniu 3000 ton, rozbudowano i pogłębiono wiele starych kopalń [1]. Należy zwrócić uwagę na to, że we wspomnianym okresie większość wydobywania prowadzona była ręcznie przy zastosowaniu bardzo prostych maszyn i urządzeń. Powszechny był system akordowy i praca w soboty i niedziele. Aby zintensyfikować i umotywić górników organizowano socjalistyczne współzawodnictwo brygad, zmian, jak i poszczególnych górników. Najlepszych wyróżniano przy okazji święta górniczego „Barbórki”. Najbardziej zasłużonych odznaczano „Orderem budowniczego Polski Ludowej”, „Krzyżem Zasługi” za długoletnią pracę. Górnicy byli powodem do dumy dla władz Polski Ludowej, która w swojej propagandzie nie szczędziła im pochwał i przywilejów [4]. Bony na towary luksusowe były powszechne. Stały się one w latach późniejszych przyczyną niechęci pozostałej części społeczeństwa. Współzawodnictwo pracy dotyczyło zwiększenia wydobywania, wykonania planu, uzyskania wyższej normy, jakości pracy, bezpieczeństwa, oszczędności materiałów, czasu i zmniejszenia kosztów. Jako cel stawiano wprowadzanie racjonalizacji, usprawnień i wynalazczości. Oprócz medali i odznaczeń wprowadzona została specjalna gratyfikacja dla górników mająca zachęcić ludzi do pracy w górnictwie. Była nią „Karta Górnika”. Ten przywilej zapewniał specjalne wyróżnienia w zakresie płac, praw honorowych, opieki socjalnej, emerytur i wypoczynku. Pracownicy przemysłu węglowego otrzymują stopnie służbowe, mundury i odznaki [8]. Wszystkie przywileje finansowane były z budżetu państwa.

Upaństwowiony przemysł węglowy podlegał scentralizowanemu zarządzaniu planowaną odbudową i rozbudową zakładów górniczych, ich eksploatacją i zaopatrzeniem materiałowym. W lutym 1945 r. powołano Centralny Zarząd Przemysłu Węglowego, prze-

kształcony w Ministerstwo Górnictwa i Energetyki. Zarządzało ono przemysłem węglowym oraz energetyką [4]. Jako pierwsze powstały zjednoczenia rejonowe, łączące kopalnie leżące w jednym okręgu. 3 marca 1945 roku zostało powołanych do życia osiem Zjednoczeń Przemysłu Węglowego: Krakowskie, Dąbrowskie, Katowickie, Chorzowskie, Rudzkie, Świętochłowickie, Rybnickie i Mikołowskie. W tym samym roku dyrektor Centralnego Zarządu Przemysłu Węglowego zlikwidował Świętochłowickie Zjednoczenie PW powołując na jego miejsce Bytomskie Zjednoczenie PW. Jednocześnie utworzono jeszcze jedno zjednoczenie – Gliwickie z siedzibą w Zabrze. W związku z odzyskaniem Dolnego Śląska w sierpniu 1945 roku utworzono Dolnośląskie Zjednoczenie PW, a we wrześniu tego roku Zjednoczenie Przemysłu Węgla Brunatnego. Kolejną zmianą było połączenie zjednoczeń: Krakowskiego i Mikołowskiego w Jaworznicko-Mikołowskie Zjednoczenie PW [22].

Na podstawie uchwały Rady Ministrów nr 164/82 z 02 sierpnia 1982 r. powstało 7 Zrzeszeń Kopalń Węgla Kamiennego: Jaworznicko-Mikołowskie, Dąbrowskie, Katowickie, Bytomskie, Zabrzeńskie, Rybnickie Zrzeszenie Kopalń Węgla Kamiennego i Dolnośląskie. Zrzeszenia te zostały z dniem 01 października 1984 r. przekształcone w Gwarectwa Węglowe, a następnie w roku 1988 Gwarectwa przekształcono w Przedsiębiorstwa Eksploatacji Węgla. W skład nich wchodziły [18]:

- ✧ Przedsiębiorstwo Eksploatacji Węgla „Wschód”,
- ✧ Przedsiębiorstwo Eksploatacji Węgla „Zachód”,
- ✧ Przedsiębiorstwo Eksploatacji Węgla „Południe”,
- ✧ Przedsiębiorstwo Eksploatacji Węgla „Północ”,
- ✧ Przedsiębiorstwo Eksploatacji Węgla „Dolny Śląsk”.

Zrzeszały one wszystkich producentów węgla kamiennego w Polsce. Działały na mocy ustawy o utworzeniu Wspólnoty Węgla Kamiennego. Nadzór nad Wspólnotą sprawował Minister Przemysłu. Miała ona za zadanie wieloletnie planowanie wydobycia węgla z uwzględnieniem potrzeb gospodarki narodowej, programowanie badań geologicznych i przedsięwzięć inwestycyjnych, organizację i wdrażanie postępu naukowo-technicznego. Sprawowała nadzór nad ratownictwem górniczym, prowadzeniem szkolnictwa zawodowego, ochroną środowiska, prowadzeniem bilansów i rozliczeń z budżetem państwa oraz podejmowaniem niezbędnych działań na rzecz zaspokojenia potrzeb socjalno-bytowych pracowników.

W skład Wspólnoty Węgla Kamiennego wchodziły przedsiębiorstwa, których przedmiotem działania była [12]:

- ✧ produkcja węgla kamiennego,
- ✧ prowadzenie obrotu węglem,
- ✧ budowa i rozbudowa kopalń,
- ✧ prowadzenie transportu na rzecz producentów węgla,
- ✧ produkcja materiałów podsadzkowych,
- ✧ zaopatrzenie materiałowo-techniczne,
- ✧ ochrona środowiska oraz badaniami naukowo-technicznymi.

Wspólnota Węgla Kamiennego zlikwidowana została na mocy Ustawy z dnia 24 lutego 1990 r. [13]. Spowodowało to usamodzielnienie się poszczególnych kopalń.

Lata „realnego socjalizmu” to okres, w którym górnictwo węgla kamiennego pozbawione było jakichkolwiek zasad działania wolnego rynku. Konkurencja pomiędzy posz-

czególnymi gwarectwami, przedsiębiorstwami czy też kopalniami sprowadzała się tylko do ilości wydobytego węgla. Rachunek ekonomiczny był tu niemalże bez znaczenia. Liczyło się tylko wydobywanie. Centralnie zaopatrywane górnictwo miało priorytety w zakupach wszystkich materiałów czy urządzeń. Wiązało się to z brakiem jakichkolwiek oszczędności. Nic nie było niemożliwe w celu podniesienia wydobywania. Wydobywano węgiel w najłatwiejszych rejonach kopalni nie zważając na racjonalność jego wykorzystania i dostępność w okresie późniejszym. Zmiany w strukturach węglowych również były pozorne. Zmieniała się tylko nazwa oraz kierownictwo. Brak było inicjatyw związanych z łączeniem kopalń dobrych, złych, perspektywicznych i takich, w których złoża węgla były na wyczerpaniu w odrębne podmioty.

Sami górnicy również byli traktowani w sposób szczególny. Specjalne premie, książeczki, na które wpłacane były wynagrodzenia za prace w soboty i niedziele umożliwiające zakupy w wydzielonej sieci sklepów tzw. „G”, były tylko jednym z elementów gratyfikacji ciężkiej pracy górnika. Nie sposób nie wspomnieć o dodatkowym wynagrodzeniu za pracę w soboty czy niedziele, a mianowicie specjalnym 300 % dodatku, który również negatywnie wpływał na finanse kopalń. Za taką samą ilość wydobytego węgla kopalnia musiała wypłacać trzykrotnie wyższe wynagrodzenie. Domy wczasowe, talony na samochody, zagraniczne wczasy – przeważnie w Krajach Demokracji Ludowej – powodowały niechęć i zazdrość społeczeństwa w innych regionach kraju. Wszystkie te przywileje pokrywane były z wydobywania kopalń, a pośrednio przez dopłaty budżetu państwa. Sprzedaż węgla z wszystkich kopalń zajmowała się od lutego 1945 roku Centrala Zbytu Węgla z siedzibą w Katowicach.

1.2 Transformacja górnictwa węgla kamiennego do potrzeb gospodarki rynkowej

Od kwietnia 1990 roku kopalnie przekształcono w samodzielne, samowystarczalne w założeniach przedsiębiorstwa. Liczono, że samodzielne kopalnie podniosą efektywność ekonomiczną górnictwa węgla kamiennego i ich dostosowanie do funkcjonowania w warunkach tworzącego się wolnego rynku. Rzeczywistość okazała się jednak całkowicie inna. Pojedyncze, usamodzielnione kopalnie były nieprzygotowane do działalności w warunkach wolnorynkowych, a ich efektywność ekonomiczna była bardzo niska. Samodzielność działania przypadła na okres wysokiego spadku zapotrzebowania na węgiel [2]. Stworzyło to trudne warunki realizacji programów restrukturyzacji oraz naprawy przemysłu węglowego w Polsce, jak również, co zrozumiałe w zaistniałej sytuacji, wymagało zastosowania szczególnych narzędzi do osiągnięcia tych celów. W 1992 roku sytuacja taka doprowadziła do wyjątkowo trudnej pozycji ekonomicznej górnictwa węgla kamiennego grożącej załamaniem się jego finansów. 15 marca 1993 roku Komitet Ekonomiczny Rady Ministrów przyjął pierwszy program naprawczy górnictwa węgla kamiennego pod nazwą „Program restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w Polsce – realizacja I etapu w ramach możliwości finansowych państwa”. Kolejnym ważnym krokiem było przyjęcie przez Sejm, w lutym 1993 roku, ustawy o przekształceniach własnościowych niektórych przedsiębiorstw

o szczególnym znaczeniu dla gospodarki państwa. Ustawa ta umożliwiła utworzenie w 1993 roku sześciu jednoosobowych spółek Skarbu Państwa oraz Katowickiego Holdingu Węglowego. Powstały wówczas [6]:

- ❖ Bytomska Spółka Węglowa,
- ❖ Gliwicka Spółka Węglowa,
- ❖ Jastrzębska Spółka Węglowa,
- ❖ Nadwiślańska Spółka Węglowa,
- ❖ Rudzka Spółka Węglowa,
- ❖ Rybnicka Spółka Węglowa oraz Katowicki Holding Węglowy.

Spółki te miały realizować, wobec katastrofalnej sytuacji w branży, „Program powstrzymania upadłości górnictwa węgla kamiennego”. Celem tego programu było doprowadzenie do rentowności górnictwa, utrzymanie konkurencyjności na rynkach światowych, wypracowanie środków na inwestycje i modernizację. Osiągnięcie tego celu miało nastąpić wskutek wykonania następujących zadań: dostosowania wydobycia węgla do potrzeb rynku poprzez ograniczenie wydobycia węgla, jak i likwidację dziesięciu kopalń, intensyfikację eksportu węgla poprzez przekształcenie CHZ „Węglkokoks” w jednoosobową spółkę Skarbu Państwa „Węglkokoks” SA, powołanie Rady Eksportu Węgla. Podpisanie wieloletnich umów na eksport węgla w wysokości 26 mln ton rocznie, zmniejszenie stanu zatrudnienia i wzrost wydajności pracy w kopalniach z zastosowaniem środków osłonowych, ustabilizowanie cen zbytu węgla na rynku krajowym, obniżenie jednostkowych kosztów sprzedanego węgla były kolejnymi zadaniami, jakie postawiono przed polskim górnictwem. Restrukturyzacja finansowa spółek węglowych miała nastąpić poprzez postępowania ugodowe i układowe z dostawcami towarów i usług oraz bankami, oddłużenie przede wszystkim wobec budżetu państwa oraz Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (ZUS), Funduszu Pracy, Państwowego Funduszu Rehabilitacji Osób Niepełnosprawnych (PFRON) oraz Funduszy Ochrony Środowiska.

Na skutek realizacji tego programu, jak i w związku z nabytymi doświadczeniami, powstał program dla tzw. II etapu na lata 1994–1995. Zakładał on między innymi utrzymanie rentowności górnictwa, utrzymanie konkurencyjności polskiego węgla, oddłużenie górnictwa węgla kamiennego, stworzenie warunków do wzrostu wynagrodzeń przez wzrost wydajności, łagodzenie społecznych skutków związanych z utratą miejsc pracy w kopalniach. Dla realizacji tego programu przyjęto założenie, że ciężar likwidacji trwale nierentownych kopalń poniesie Skarb Państwa, przedłużone zostaną okresy osłon socjalnych dla górników, zostaną zawarte poprzez spółki węglowe długoterminowe umowy z największymi odbiorcami węgla, uwolnione zostaną ceny węgla na rynku krajowym poniżej parytetu importowego, sprywatyzowane zostaną działki i oddziały powierzchni.

Nie wszystkie założenia programu udało się zrealizować. Pomimo wyniku dodatniego notowanego przez spółki węglowe oraz holding, ze względu na koszty poniesione na likwidację kopalń, górnictwo poniosło stratę finansową rzędu 191,8 mln zł. Spowolnienie tempa likwidacji kopalń to kolejna strata 51 mln złotych. Program oddłużeniowy również się nie powiódł – zadłużenie górnictwa w 1994 roku wzrosło do 6749,9 mln zł, a w roku 1995 do 8316,5 mln zł. Zrealizowano cel społeczny restrukturyzacji: nie zastosowano zwolnień grupowych, wprowadzono działania osłonowe, organizowano kursy i szkolenia [2].

Kolejnym etapem przekształceń w górnictwie były lata 1996–1997. Zasadniczym celem było podniesienie ekonomicznej efektywności górnictwa przy utrzymaniu bezpieczeństwa socjalnego górników. Zakładano dalsze obniżenie produkcji węgla do poziomu 130 mln ton w 1996 roku i 128 mln ton w 1997 roku, zmniejszenie do 2000 roku zdolności produkcyjnych o 17,6 mln ton, utworzenie strategicznych, państwowych zapasów węgla. Żadnego z tych założeń nie zrealizowano. Zakładano spadek zatrudnienia w kopalniach, postulat tego również nie zrealizowano ze względu na brak miejsc pracy poza górnictwem, brak zainteresowania górników osłonami socjalnymi, nie przechodzeniem pracowników do podmiotów tworzonych na bazie majątku kopalń. Nie realizowano zobowiązań wobec Zakładu Ubezpieczeń Społecznych, nie uzyskano poręczeń rządowych na kredyty inwestycyjne ani nie uzyskano pożyczki z Banku Światowego. Można było przeprowadzić jedynie restrukturyzację techniczną. Dotyczyła ona zmniejszenia emisji metanu, pyłów i gazów do atmosfery, zmniejszenia liczby czynnych ścian, fizycznej likwidacji określonej ilości szybów, budowy nowych poziomów wydobywczych i zakładów przerobczych [2].

Dnia 12 lipca 1996 r. utworzono Państwową Agencję Restrukturyzacji Górnictwa Węgla Kamiennego S.A która przejęła zadania Państwowej Agencji Węgla Kamiennego w zakresie wspomaganie realizacji procesów restrukturyzacji, zarządzania likwidacją kopalń, działalnością usługową dla spółek węglowych, jak również działalnością doradczą dla Ministra Przemysłu i Handlu [18].

Program stworzony przez rząd Rzeczypospolitej Polskiej na lata 1998–2002 zakładał w swej konstrukcji zasady dalszej restrukturyzacji finansowej przedsiębiorstw górniczych węgla kamiennego, zasady likwidacji trwale nierentownych kopalń węgla kamiennego w wszystkich spółkach, zasady restrukturyzacji zatrudnienia, a więc dalszego jego zmniejszania i ograniczania, wskazywał szczególne uprawnienia gmin górniczych, źródła i zasady finansowania reformy, zasady zarządzania w spółkach węglowych zasady sprawowania kontroli nad realizacją reformy.

Uchwalona przez Sejm w 2003 roku ustawa [14] określała zasady restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w latach 2003–2006. Zawierała ona w swej głównej części zasady restrukturyzacji finansowej i zatrudnienia w przedsiębiorstwach górniczych, zasady likwidacji kopalń węgla kamiennego i restrukturyzacji organizacyjnej, szczególne uprawnienia gmin górniczych, źródła finansowania restrukturyzacji górnictwa.

W roku 2009 struktura organizacyjna sektora górnictwa węgla kamiennego przedstawia się następująco [24]:

- ✧ Kompania Węglowa S.A (4 Centra Wydobywcze skupiające 16 kopalń),
- ✧ Katowicka Grupa Kapitałowa w skład której wchodzi Katowicki Holding Węglowy obejmujący 5 kopalń, oraz 1 kopalnia spółka z o.o.,
- ✧ Południowy Koncern Węglowy – 1 kopalnia dwuruchowa,
- ✧ Jastrzębska Spółka Węglowa – 6 kopalń,
- ✧ Lubelski Węgiel Bogdanka S.A,
- ✧ Siltech spółka z o.o. – 100% udziałów posiada właściciel prywatny.

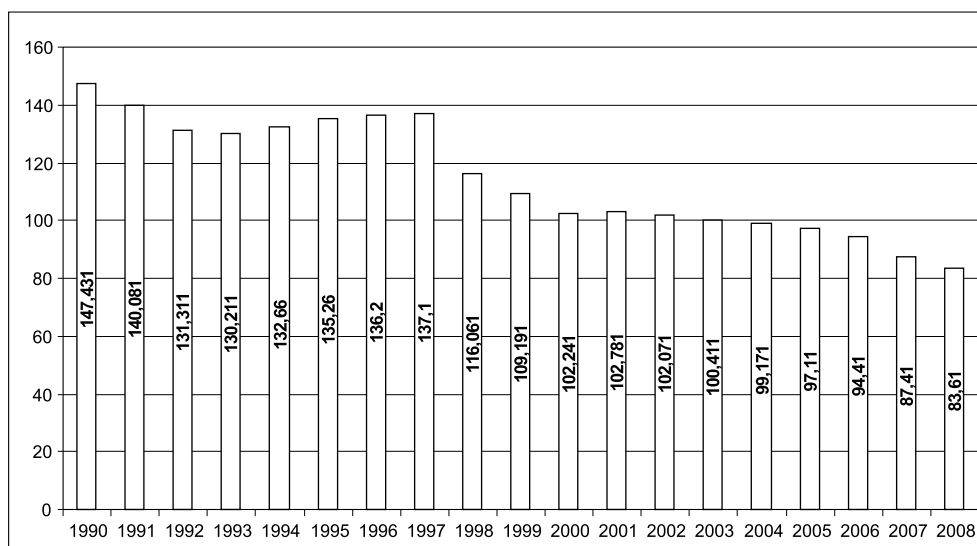
2. Współczesne dylematy polskiego węgla

2.1 Polski węgiel a prawo unijne

Stan zasobów geologicznych, czyli bilansowych i pozabilansowych na dzień 31.12.2006 r. wynosi 25 557 mln t, z czego 60% tj. 15 350 mln t stanowią zasoby bilansowe. Zasoby przemysłowe, które mogą być przedmiotem ekonomicznie uzasadnionej eksploatacji, wynoszą 5058 mln t, zaś zasoby operatywne na koniec 2006r. wynosiły 3093 mln t. Teoretycznie więc możliwe jest wyeksploatowanie 12% zasobów geologicznych [3].

Wszystkie programy restrukturyzacyjne zakładały zmniejszanie poziomu wydobycia węgla kamiennego oraz redukcje zatrudnienia w sektorze górniczym węgla kamiennego. Jak wynika z przedstawionych na rys. 1 danych poziom wydobycia systematycznie spadał. W roku 2008 pomimo dobrej koniunktury na węgiel oraz odnotowywanych wysokich cen węgla sięgających 160–180USD/t [16], spółki węglowe nie zrealizowały zakładanego w planach wydobywczych poziomu wydobycia. Przyczyną był między innymi brak frontów wydobywczych. Związane to było z niedofinansowaniem górnictwa uniemożliwiającym poczynienie koniecznych inwestycji.

Rozporządzenie Rady Unii Europejskiej [10] precyzuje, że pomoc może być przeznaczona na pokrycie kosztów pozyskania węgla wykorzystywanego do produkcji energii elektrycznej, łącznej produkcji ciepła i elektryczności, produkcji koksu, opalania pieców hutniczych w przemyśle stalowym.

Rys. 1. Poziom wydobycia w latach 1990–2008
Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [7, 16, 24, 27]

Fig. 1. Coal production in years 1990–2008

Rozporządzenie Rady [5, 10] przewiduje następujące rodzaje pomocy:

- ✧ pomoc na redukcję działalności,
- ✧ pomoc na utrzymanie dostępu do zasobów,
- ✧ pomoc na wstępne inwestycje,
- ✧ pomoc na bieżącą produkcję,
- ✧ pomoc na pokrycie nadzwyczajnych kosztów [5].

Pomoc ta może w przypadku wstępnych inwestycji wynosić do 30% ogólnych kosztów właściwego projektu inwestycyjnego i nie może być wypłacona po 31 grudnia 2010r. [10].

Tym bardziej niezrozumiałym jest odmowa przyznania w 2009 roku polskiemu górnictwu węgla kamiennego dotacji budżetowych wysokości 860 mln zł, które można by przekazać na te właśnie cele. Przekazana kwota wraz z kwotami przeznaczonymi przez spółki wydobywcze pozwoliłaby na pobudzenie gospodarki w dobie światowego kryzysu gospodarczego. Przygotowanie nowych wyrobisk to zużycie dużych ilości stali, a to w okresie zmniejszonej koniunktury na wyroby stalowe byłoby dla ich producentów wydatna pomocą.

Wzrost produkcji stali to wzrost zapotrzebowania na węgiel koksowy, co dla głównego producenta tego węgla – Jastrzębskiej Spółki Węglowej – byłoby możliwością większego pełniejszego wykorzystania mocy wytwórczych ograniczonych poprzez kryzys gospodarczy. Produkcja stali to również zużycie dużych ilości energii elektrycznej produkowanej w znacznej mierze w oparciu o węgiel kamienny (ok. 55%) [21]. Prawidłowe wykorzystanie funduszy z budżetu państwa pozwoliłoby na zwiększenie inwestycji, a przez to na tworzenie nowych frontów wydobywczych. Powstałe w ten sposób nowe wyrobiska udostępniające pozwoliłyby na sprawniejszą gospodarkę posiadanymi zasobami węgla i dostosowanie produkcji w sytuacji zakończenia światowej recesji i wygenerowanie zysków dla przedsiębiorstw produkujących węgiel kamienny. Ważnym jest również, aby ze względu na zapaść finansową na rynkach światowych podjąć próbę przedłużenia obowiązywania Rozporządzenia Rady (WE) nr 1407/2002, tak aby można było wspierać inwestycje w górnictwie po 31 grudnia 2010. Posiadanie własnych źródeł zaopatrzenia w energię jest gwarancją bezpieczeństwa energetycznego, jak i nieulegania politycznym naciskom innych państw.

2.2. Produkcja paliw płynnych z węgla

Węgiel kamienny to nie tylko jego wykorzystanie dla celów produkcji energii elektrycznej. Dlatego też powinno szukać się innych możliwości jego pełniejszego wykorzystania. Ze względu na wysokie ceny ropy zasadnym jest prowadzenie badań oraz przygotowywanie możliwości produkcji paliw płynnych z węgla. Technologie ich produkcji znane są już od wielu lat. Produkcję ropy z węgla w skali przemysłowej wykorzystywały hitlerowskie Niemcy w okresie II wojny światowej oraz w Polsce, w niektórych zakładach chemicznych (miedzy innymi w Oświęcimiu). Produkcję tych paliw najintensywniej rozwija się i wykorzystuje w Republice Południowej Afryki. W związku z światowym embargiem nałożonym na to państwo w okresie apartheidu, a co za tym idzie brakiem dostępu do światowego rynku ropy, państwo to zmuszone zostało do zastosowania procesu syntezy Fischera-Tropsch'a.

Wyczerpujące się zasoby ropy na świecie (wystarczające na ok. 30–47 lat [26]) w przyszłości wymusi sytuację konieczności poszukiwania możliwości jej produkcji z innych źródeł. Innym aspektem jest duża skłonność do wahań cenowych ropy naftowej. Każde zawirowanie polityczne na świecie może oznaczać tylko jedno – wzrost ceny. Przykładem może być tu kryzys naftowy z 1973r, pierwsza wojna w Zatoce Perskiej czy huragan Katrina. Polska pozbawiona własnych zasobów ropy naftowej, wystarczających na pokrycie krajowego zapotrzebowania, w sposób szczególny narażona jest na wahnięcia cen tego surowca.

Posiadanie technologii, jak i infrastruktury do przetwarzania węgla byłaby znaczącym sygnałem dla innych państw, które próbowałyby używać „argumentu ropy” jako formy nacisków politycznych. Ze względu na obecną cenę ropy jak i wysokie koszty inwestycyjne produkcja paliw płynnych z węgla nie jest opłacalna [23]. W przypadku jednakże znacznego wzrostu cen ropy (sytuacja taka ze względu na kurczące się zasoby tego surowca, wzrost zużycia po zakończeniu się światowego kryzysu finansowego, czy zawirowań politycznych na Bliskim Wschodzie może wystąpić) możliwość produkcji z węgla kamiennego byłaby znaczącym stabilizatorem poziomu cen na rynku krajowym.

2.3. Węgiel ochroną przed „szantażem gazowym”

W styczniu 2008 r. nastąpiło wstrzymanie dostaw gazu ziemnego do Polski przez NAK „Naftogaz Ukrainy”. Ciągłość dostaw do odbiorców zapewniona została przez PGNiG S.A. poprzez dostawy LNG. W lutym i marcu 2008 r. pojawiły się kolejne informacje o możliwości wystąpienia zakłóceń w dostawach gazu ziemnego dostarczanego do Polski poprzez Ukrainę. Trwający wówczas konflikt pomiędzy Ukrainą i Federacją Rosyjską dotyczący dostaw gazu ziemnego dla Ukrainy oraz tranzytu gazu ziemnego do UE przez jej terytorium, został zapowiedziany przez stronę ukraińską w mediach informacją, że chroniąc swoje bezpieczeństwo energetyczne może zostać ona zmuszona do pobrania gazu przesyłanego przez Ukrainę do Zachodniej Europy. Pomimo okresowego, nieznacznego spadku ciśnienia gazu w punktach dostaw z systemu ukraińskiego, nie doszło do wstrzymania dostaw gazu do Polski, a tym samym nie wystąpiły przesłanki uzasadniające wprowadzenie ograniczeń. Kolejne informacje o konflikcie pomiędzy Gazpromem a Ukrainą pojawiły się w grudniu 2008 r. Dotyczył on przedłużenia umowy wygasającej z dniem 31 grudnia 2008 r. na dostawy gazu na Ukrainę.

17 grudnia 2008 r. Federacja Rosyjska poinformowała Polskę, że będzie w pełni realizowała swoje zobowiązania wynikające z warunków zawartych kontraktów jednak w wyniku konfliktu z Ukrainą – głównym krajem tranzytowym dla dostarczanego przez Rosję gazu – w styczniu 2009 r. może nastąpić wstrzymanie dostaw gazu ziemnego do państw unijnych [15]. Sytuacja ta była próbą wywarcia presji politycznej na Ukrainę przez Federację Rosyjską, niemalże całkowicie uzależnioną od dostaw rosyjskiego gazu. W szczególnie trudnej sytuacji znalazły się wówczas Węgry i Słowacja (która rozważała uruchomienie wyłączanej elektrowni atomowej).

Strukturę dostaw gazu ziemnego na rynek polski w 2008 r. przedstawia tabela 1. Na dzień 31 grudnia 2008 r. stan zasobów gazu ziemnego ze złóż krajowych wynosił około

TABELA 1. Zaopatrzenie kraju w gaz ziemny w 2008 r.

TABLE 1. Natural gas supply in Poland in 2008

	Wydobycie krajowe	Import				
		Federacja Rosyjska	Ukraina	Turkmenistan	Niemcy	Czechy
Ilość [mln m ³]	4 282,7	7 377,8	4,8	2 377,2	858,7	0,3
Udział w bilansie [%]	28,7	49,5	0,03	15,9	5,8	0,002
Udział w imporcie [%]	–	69,5	0,04	22,4	8,09	0,002

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [15]

93,3 mld m³ (w przeliczeniu na gaz wysokomentanowy). Zużycie krajowe gazu ziemnego w 2008 r. kształtowało się na poziomie około 14,2 mld m³, a wydobycie krajowe gazu ziemnego wyniosło około 4,28 mld m³ (wraz z gazem z odmetanowania kopalń), co stanowi około 30% rocznego jego zużycia [15].

Z przytoczonych w tabeli 1 danych wynika, że największą ilość gazu Polska importuje z kierunku wschodniego, a zwłaszcza z Federacji Rosyjskiej, a więc kierunku stawiającego zagrożenie politycznymi naciskami ze względu na próbę odzyskania mocarstwowej pozycji Rosji na świecie. Taka sytuacja jest bardzo niekorzystna dla Polski z polityczno-gospodarczego punktu widzenia, gdyż może doprowadzić, poprzez wstrzymanie dostaw tego surowca, do zakłóceń w funkcjonowaniu gospodarki.

Z uwagi na prognozowany w latach następnych wzrost zużycia gazu w Polsce, pokazany w tabeli 2, uzależnienie się od jednego źródła dostaw jest ze względów politycznych bardzo niekorzystne dla Polski. Jedno źródło dostaw stwarza potencjalne zagrożenie „szantażem gazowym” poprzez odcięcie jego dostaw w celu uzyskania własnych korzyści politycznych.

TABELA 2. Prognozowane zapotrzebowanie na gaz ziemny w Polsce do 2030

TABLE 2. The forecast demand of natural gas in Poland to 2030

Rok	Ilość, mld m ³
2010	14,9
2015	16,2
2020	19,7
2025	19,4
2030	21,3

Źródło: Załącznik nr 1 Prognoza zapotrzebowania na paliwa i energię do 2030 r. do projektu „Polityki energetycznej Polski do 2030 r.” z dnia 5 marca 2009 r. [15]

Posiadanie własnych alternatywnych źródeł zaopatrzenia w gaz z wykorzystaniem gazów powstałych w procesach przetwarzania węgla stanowiłoby poważny argument zapewniający odporność na naciski polityczne państw importujących gaz do Polski. Wykorzystanie Czystych Technologii Węglowych, będących przyszłością, wprawdzie kosztownych i obarczonych ryzykiem niepowodzenia oraz trudnościami natury technicznej, przetwarzanie węgla kamiennego i uzyskiwanie gazu koksowniczego i metanu z odmetanowania kopalń w znaczny sposób uodporniłoby Polskę na naciski zewnętrzne. Przykładem wykorzystania metanu pochodzącego z odmetanowania kopalń są kopalnie Kompani Węglowej – „Szczygłowice” i „Sośnica-Makoszowy”. Metan wykorzystywany jest tam do zasilania agregatów kogeneracyjnych [17]. Również w kopalniach Jastrzębskiej Spółki Węglowej, której kopalnie należą do najbardziej metanowych w Polsce, wykorzystuje się metan w układach kogeneracyjnych, centralnej klimatyzacji oraz kotłach gazowych. W roku 2007 zagospodarowano 99,21 mld m³ tego gazu. Przychody Spółki ze sprzedaży metanu wyniosły 12,1 mln zł, a efekt ekonomiczny, związany z wykorzystaniem tego gazu do produkcji energii około 11,1 mln zł [19].

2.4. Zatrudnienie w górnictwie węgla kamiennego

Utrzymywanie niskiego poziomu bezrobocia w Polsce jest ważnym elementem prowadzenia polityki państwa. Dochody wpływające z podatków, czy to pośrednich czy bezpośrednich do budżetu pozwalają na rozwój gospodarczy kraju. Dlatego tak ważnym jest utrzymywanie maksymalnie wysokiego poziomu zatrudnienia. Początki transformacji ustrojowych związane były ze wzrostem bezrobocia w Polsce.

Jak wynika z tabeli 3 stopa bezrobocia w Polsce była bardzo wysoka. Restrukturyzacja zatrudnienia w przemyśle wydobywczym węgla kamiennego wiązała się z systematycznym spadkiem zatrudnienia. Górnictwo było tą szczęśliwą branżą, która uniknęła dramatów, związanych ze zwolnieniami grupowymi. Górników jednej likwidowanej kopalni przesuwano do innej, mającej jeszcze perspektywę prowadzenia wydobycia. W celu ograniczenia kosztów społecznych, związanych z likwidacją poszczególnych kopalń, wprowadzono

TABELA 3. Poziom bezrobocia w Polsce 1990–2008 (stan na 31 grudnia) i w 2009 (na koniec kwietnia)

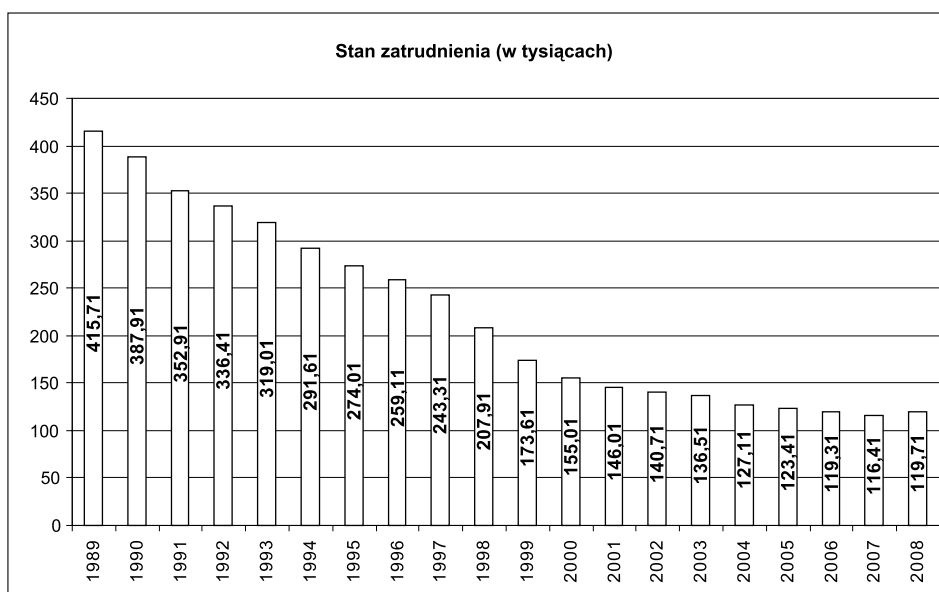
TABLE 3. Unemployment in Poland 1990–2008 (as of 31 December) and in 2009 (at end of April)

Rok	1990	1991	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999
%	6,5	12,2	14,3	16,4	16,0	14,9	13,2	10,3	10,4	13,1
Rok	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	IV 2009
%	15,1	17,5	20,0	20,0	19,9	17,6	14,8	11,2	9,2	10,0

Źródło: Opracowanie własne na podstawie [25]

w 1993 roku „Protokołem dodatkowym nr 5 i 6 do Układu zbiorowego pracy” działania osłonowe mające na celu zapobieżenie niepokojom w tej grupie zawodowej. Były one jednocześnie zachętą do odchodzenia pracowników z górnictwa.

Rysunek 2 ukazuje spadkową tendencję w zatrudnieniu w górnictwie od początku jego restrukturyzacji do 2008 roku: w latach 1989–2007 odnotowywano stałą tendencję spadkową. W roku 1989 zatrudnienie w polskich kopalniach węgla kamiennego wynosiło około 415,7 tys. osób. W trakcie procesów dostosowawczych do gospodarki rynkowej spadło ono do 116,4 tys. Jest to spadek zatrudnienia wynoszący niemalże 72 %. W roku 2008 odnotowano po raz pierwszy wzrost poziomu zatrudnienia o 3306 osób we wszystkich spółkach węglowych.

Rys. 2. Fluktuacja zatrudnienia w górnictwie
 Źródło: Opracowanie własne na podstawie: [9, 16, 20]

Fig. 2. Fluctuation of employment in coal mining

Brak napływu nowych, młodych pracowników widoczny jest w chwili obecnej w kopalniach. Odpływ znacznej ilości górników na proponowane urlopy górnicze, zasiłki socjalne, odprawy jednorazowe, jak i odejścia na emerytury oraz brak napływu nowej kadry spowodował powstanie „luki pokoleniowej”.

Przepisy emerytalne obowiązujące w branży górniczej spowodują, że do 2015 r. wszyscy pracownicy o stażu 16–20 lat pracy pod ziemią nabędą uprawnienia emerytalne. Podobne zjawisko wystąpi w grupie pracowników przeróbki mechanicznej węgla. W latach 2007–2015 z kopalń węgla kamiennego w Polsce może odejść z przyczyn naturalnych około 64,9 tys. osób, w tym 62,8 tys. pracowników zatrudnionych pod ziemią i 2,1 tys. pracowników zatrudnionych na powierzchni [21].

Z tego względu tak ważnym aspektem społeczno-politycznym jest utrzymanie maksymalnego, ale jednocześnie urealnionego poziomu zatrudnienia w przemyśle wydobywczym węgla kamiennego. Te około 120 tys. zatrudnionych w górnictwie osób to źródło utrzymania dla ich rodzin, jak również wielu firm kooperujących z kopalniami, to odprowadzane przez te podmioty podatki. Są to realne kwoty wpływające do budżetu państwa, które odpowiednio wydatkowane zapewniają bezpieczeństwo polityczne kraju. Jak już wspomniano tylko państwa bogate, o ustabilizowanej sytuacji społeczno-politycznej, odporne są na zewnętrzne naciski. Dlatego tak ważnym jest rozwój sektora górniczego w Polsce, który powinien być podstawą bezpieczeństwa energetycznego kraju.

Wnioski

Polski węgiel jest gwarantem bezpieczeństwa politycznego kraju.

Naczelną kwestią powinno być wyasygnowanie odpowiednich kwot na inwestycje początkowe, na co zezwala prawo unijne.

Ze względu na światowy kryzys gospodarczy należy dążyć do przedłużenia możliwości finansowania inwestycji początkowych w górnictwie po 31 grudnia 2010 r.

Rozwijanie nowych technologii wykorzystania węgla jest przyszłością dla funkcjonowania sektora węgla kamiennego.

Ze względu na dużą skłonność ropy i gazu do zmienności cen, węgiel jest ważnym stabilizatorem bezpieczeństwa energetycznego Polski, a przez to i politycznej niezależności.

Górnictwo daje zatrudnienie ok. 120 tys. osób oraz możliwość współpracy wielu innym podmiotom gospodarczym, przez co ma realny wpływ na poziom bezrobocia w Polsce.

Utrzymanie realnego poziomu zatrudnienia to wpływ realnych kwot do budżetu państwa.

Posiadanie złóż węgla jest bogactwem narodowym kraju.

Literatura

- [1] JACKIEWICZ A., 1959 – Górnictwo cz. I. Wydawnictwo Górniczo-Hutnicze, Katowice, s. 14–149.
- [2] KARBOWNIK A., BIJAŃSKA J., 2000 – Restrukturyzacja polskiego górnictwa. Wydawnictwo Politechniki Śląskiej, Gliwice, s. 7–8.
- [3] KUDEŁKO M., 2008 – Analiza stanu zasobów węgla kamiennego w Polsce. [W:] Scenariusze rozwoju technologicznego przemysłu wydobywczego węgla kamiennego, pod red. M. Turka. Zespół Wydawnictw i Usług Poligraficznych Głównego Instytutu Górnictwa, Katowice, s. 53–54.
- [4] Ministerstwo Górnictwa i Energetyki, Górnictwo i energetyka w 40-leciu Polski Ludowej, Warszawa 1985, s. 10
- [5] MITRĘGA M., 2004 – Pomoc publiczna dla sektora polskiego górnictwa węgla kamiennego wobec prawnych unormowań Unii Europejskiej. [W:] Polska w przededniu wejścia do Unii Europejskiej. Wybrane problemy, pod red. B. Łomnickiego. Wydawnictwo WSBi F, Bielsko-Biała, s. 43–46.

- [6] MITRĘGA M., 2001 – Restrukturyzacja umiejscowiona. Socjalne i regionalne aspekty przemian w górnictwie węgla kamiennego. Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice, s. 30–31, 134–136.
- [7] NEY R., pod red., 2006 – Strategia restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego. Doświadczenia i prognozy. Wydawnictwo IGSMiE PAN, Kraków.
- [8] SZCZEPANEK W., 1955 – Zarys górnictwa. Państwowe Wydawnictwa Szkolnictwa Zawodowego, Warszawa, s. 15–17.
- [9] SZŁĄZAK J., 2004 – Restrukturyzacja górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 1990–2002. Analiza skuteczności realizowanych programów, Biblioteka Szkoły Eksploatacji Podziemnej, Kraków.
- [10] Rozporządzenie Rady (WE) nr 1407/2002 z dnia 23 lipca 2002 r. w sprawie pomocy państwa dla przemysłu węglowego (Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, L 205 z dn. 02.08.2002).
- [11] Ustawa z dnia 03 stycznia 1945 r., o przejęciu na własność Państwa podstawowych gałęzi gospodarki narodowej (Dz.U. Nr 3, poz. 17).
- [12] Ustawa z dnia 23 października 1987 r. o utworzeniu Wspólnoty Węgla Kamiennego (Dz.U. Nr 33, poz. 183).
- [13] Ustawy z dnia 24 lutego 1990 r. o likwidacji wspólnoty węgla kamiennego i wspólnoty energetyki i węgla brunatnego oraz zmianie niektórych ustaw (Dz.U. Nr 14 poz. 89 z późn. zm.).
- [14] Ustawa z dnia 28 listopada 2003r. o restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w latach 2003–2006 (Dz.U. Nr 210, poz. 2037).
- [15] Obwieszczenie Ministra Gospodarki z dnia 7 maja 2009 r. w sprawie sprawozdania z wyników nadzoru nad bezpieczeństwem zaopatrzenia w gaz ziemny wraz z załącznikiem. Monitor Polski z 25.05.2009 r., Nr 31, poz. 448.
- [16] Informacja o funkcjonowaniu górnictwa węgla kamiennego w grudniu oraz w 2008r. (przed badaniem biegłych rewidentów), Warszawa, luty 2009.
- [17] Kompania Węglowa nr 4, maj 2009, s. 3–4.
- [18] KUGIEL M. – Ewolucja organizacji zarządzania w górnictwie węgla kamiennego w latach 1978–2008. Kompania Węglowa S.A, materiały niepublikowane.
- [19] Materiały XXII Konferencji z cyklu: Zagadnienia surowców energetycznych i energii w gospodarce krajowej pt. Przyszłość energetyczna Polski a dostępność paliw i energii, Gatnar K., Gospodarcze wykorzystanie metanu z pokładów węgla na przykładzie rozwiązań Jastrzębskiej Spółki Węglowej S.A., s. 18–27, Ustroń 2008.
- [20] Ministerstwo Gospodarki, Informacja o przebiegu restrukturyzacji górnictwa węgla kamiennego w 2006 r. z uwzględnieniem syntetycznych wniosków dotyczących niepełnego wykonania założeń programowych na lata 2004–2006 – projekt rozpatrzony przez Radę Ministrów, Warszawa 2007.
- [21] Strategii działalności górnictwa węgla kamiennego w Polsce w latach 2007–2015 przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 31 lipca 2007.
- [22] http://baza.archiwa.gov.pl/sezam/sezam.php?l=en&mode=show&zespolo_id=16840&print=1
- [23] www.mg.gov.pl/NR/rdonlyres/C95B8304-273B-427E-8D72-9B10E2886AF8/52954/Studiumi_chpw1.pdf
- [24] www.mettg.pl
- [25] www.stat.gov.pl/gus/5840_677_PLK_HTML.htm
- [26] www.teberia.pl/news.php?id=9514
- [27] www.wnp.pl

Jarosław BEDNORZ

Coal as a guarantee of Poland's political safety

Abstract

Political safety of Poland – besides energy, military and economical safety – is one of crucial fundamentals of country's functioning. After the years of dependence on Former Soviet Union, Poland became a sovereign state. Having own, indigenous energy sources is a basis of this sovereignty. During the socialism period in Poland coal was a base of country's economy, and miners were privileged social group. The years of system's transformation have resulted in decrease of coal production and employment in coal mining sector. On Poland's territory coal deposits are present, which – when adequately supported by government – can be used not only to heat and electricity production, but also in chemical conversion to gaseous and liquid fuels. Cost-effectiveness of these investments depends directly on crude oil and natural gas prices in the world. Political conflicts bring about increase of gas and oil prices. Possibility to produce the substitutes of these raw materials can make the country resistant to external pressure. Miners, coal mines and enterprises cooperating with them pay taxes and duties to the budget, supporting country's position in Europe and in the world.

KEY WORDS: political safety, coal, employment, coal conversion, coal mining